

TÜRK MASALLARINDA VAROLUŞÇULUK TASARIMI ÜZERİNE BİR DENEME*

Mehmet Naci ÖNALⁱ

Ali Osman GÜNDOĞANⁱⁱ

Sibel TURHAN TUNAⁱⁱⁱ

Özet

Masallar, içinde rasyonel unsurlar barındıran irrasyonel anlatılardır. Masallar, yaşamdan kopuk olmayan bilakis yaşamla iç içe metinlerdir, çünkü masallar, insanı insana anlatmaktadır. İnsanın varoluşunun sorgulandığı Varoluşçuluk akımında ise, varoluş bireyseldir; bir başka ifadeyle öznel ve insan tüm yönleriyle ele alınır. Varoluşçuluk, fikirlerine somutluk kazandırabilmek için edebî türlerden yararlanmıştır. Çeşitli edebî eserlerde bu soyut düşünceler, tipler vasıtasıyla hayat bulmuş, kurgulanmış, gündelik yaşamın içine girmiştir. Bu manada Varoluşçuluk, “insan” temelli bir felsefi akım olması sebebiyle, gündelik yaşama öykünen, sembolik mesajlarla yüklü masal dünyası ve onun kurgusal serüveniyle de uyumludur. Ancak masallar yapısı gereği, didaktik yönü ağır basan, sonu belli olan kurgusal metinlerdir. Nihayetinde, bu yönlendirilmiş kurgusal metinler ayrıntıdan yoksun, zamanla tipleşmiş insanın uzak temsili ya da tasvirî figür kahramanlarıyla, alımlanmaya, sembolik dilinin çözümlenmesine açık metinlerdir. Çalışmada, sembolik dil ve “Alımlama Estetiği” bakış açısıyla, felsefe – Varoluşçuluk, felsefe – edebiyat; edebiyat – felsefe, masal – Varoluşçuluk kavramlarından hareketle Türk masallarında Varoluşçuluk tasarımı üzerinde durulmuştur. Buradan hareketle, disiplinler arası bir yaklaşımla “sembolik dil ve arka plan” şeklinde ele alınan masalarda, her biri kişi olma yolunda “varoluş” mücadelesi veren masal tipleri yahut masal kişileri ile karşılaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Edebiyat, Felsefe, Masal, Sembolik Dil -Alımlama Estetiği, Varoluşçuluk.

A STUDY ON THE DESIGN OF EXISTENTIALISM IN TURKISH FAIRY TALES

Abstract

Fairy tales are irrational narratives which hold rational elements in their structures. Fairy tales are intertwined with life on the contrary of being disconnected from life; because fairy tales tell about people to people. In the existentialist movement where the existence of human beings is questioned, existence is individual; in other words it is subjective and human beings are tackled with all their aspects. Existentialism has taken advantage of literary genre to give tangibility to its ideas. Abstract ideas have been strengthened, fictionalized and have entered into daily life with flat characters in various literary works. In this sense, as Existentialism is a ‘human’ based

* Bu makale, “Türk Masallarının Varoluşçuluk Açısından İncelenmesi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, M. S. K. Ü. SBE Muğla 2013. Yürütücüler: Doç. Dr. M. Naci ÖNAL, Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN) adlı çalışmamızdan geliştirilerek hazırlanmıştır.

ⁱ Prof. Dr.; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, onaci@mu.edu.tr.

ⁱⁱ Prof. Dr.; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, gundogan@mu.edu.tr.

ⁱⁱⁱ Dr.; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörlüğü Türk Dili Bölümü Başkanlığı, sibeltuna2002@yahoo.com.

philosophical movement, it is also in harmony with the fairy tale world, which emulates daily life and is full of symbolic messages, and its fictional adventure. However, fairy tales are texts which are more didactical and have apparent end. Eventually, these are the kinds of texts which are open to reception and analysis of its symbolic language with the protagonists that are distant representatives of the human beings who have been stereotyped without detail in time and descriptive figures. In this study, it has been laid emphasis on Existentialism design in Turkish fairy tales with reference to philosophy – Existentialism, philosophy – literature; literature- philosophy, fairy tale – Existentialism with the symbolic language and ‘Reception Aesthetic’ view. Thus, we have come across with fairy tale flat characters or fairy tale protagonists who have an ‘existentialist’ struggle to become a protagonist in the fairy tales that have been studied in the frame of ‘symbolic language and background’ with an interdisciplinary approach.

Keywords: Literature, Philosophy, Fairy Tale, Symbolic Language - Reception Aesthetic, Existentialism.

Giriş

Türk Halk edebiyatının en yaygın türlerinden biri olan masal; nesirle söylenmiş (Boratav, 2000, s. 75), bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait olayların macerasını içeren (Elçin, 1993, s. 368), halk arasında yüzyıllardan beri anlatılmakta olan (Seyitoğlu, 1988, s. 149-153), asırların birikmiş bilgeliğini ve belirli hayat düzenini, yaşamak zorunda olduklarımızla yaşamak istediklerimizi bir arada kendisine has bir atmosferde ve üslupla, kendi mantık silsilesi içinde geleneksel motiflerle anlatan (Günay, 1992, s. 321), hayal mahsulü olduğu hâlde, dinleyicileri inandırabilen (Sakaoğlu, 2002, s. 12), insanlığın ortak ürünlerini barındıran (Alptekin, 2002, s. XI), klişe sözlerle başlayıp klişe sözlerle biten (Şimşek, 2001, s. 3), içinde doğa yasalarının ortadan kalktığı, doğaüstü olayların ve kahramanların hüküm sürdüğü (Kuzu, 2002, s. 220), kimi zaman doğrudan, kimi zaman sembolik olarak iletildiği mesajlarla halk kültürünün yaygın sözlü ürünlerinden biridir (Önal, 2011, s. 2).

Masalın yapısal çözümlemesini ele alan V. Propp’a göre, masalların ortak ve değişmez işlevleri vardır. Bu işlevler, belirli sayıda olup hemen hepsi her masalda bulunmayabilir. Bununla birlikte, bütün masalarda ortak bir iskelet vardır. Her ülke, bu iskelet yapısı üzerine kendi ulusal ve kültürel değerlerini kurar (Kuzu, 2002, s. 221). Masallar, insanlığın tarihi boyunca, herhangi bir toplumca kolaylıkla benimsenebilen kalıplaşmış düşünce, duygu ve olaylar içerdiğinden bünyesinde “gezici temalara” sahiptir. Masallar, dili ve anlatımı yani üslubu ile ulusaldır. Dolayısı ile dünya masallarının yaygın tipleri, Türk masallarında da görülür

ve ulusal kültüre uyum sağlarlar (Boratav, 1992, s. 14,17). Masalı her anlatan, onu bir ölçüde yeniden yaratır ve masalın yaşadığı her çevre ona kendi özelliklerini yükler.

Masallarda, günümüz insanların bir yere gelebilmek için verdikleri mücadele ile masal kahramanlarının engelleri aşmak adına verdikleri mücadele arasında bir paralellik kurulabilir. Nitekim Yavuz'a göre, insanların yaşam kalitelerini arttırabilmeleri için daha ilkokul yıllarından başlayarak hazırlandıkları ve sırayla kazanmak zorunda oldukları sınavlar, masallardaki mutlu sona ulaşmak için öldürülecek devlere benzemektedir (Boratav; Yavuz, 2001, s. IV). Uysal'a göre, olağanüstü masallarda gerçekle çelişkili gibi duran her şey aslında bir o kadar da ilginçtir. Masaldaki canavar, aslında problemin simgesidir. Fantastik dünyadan anlatımlar, gerçek dünyanın karmaşıklığına alternatif sunarlar. Fantastik, gerçek dünyayla ilgisi oranında önem taşır (2006, s. 22). Masallar, toplumsal gerçekliği kurgusu gereği ele alırken, eğitici ve eğlendirici bir işlev üstlenir. Masallar, yaşama ayna tutarken fantastik unsurları da beraberinde kullanır, hayata hayalî; ama yaratıcı bir bakış açısı kazandırır. Masalların sonunun her zaman mutlu bitmesi tesadüf değildir. Burada yaşamın gerçekliğine karşı kimi zaman ters bir durum söz konusu olsa bile masal, toplumsal gerçeklikten ayrılarak ideal olan gerçekliğe doğru dinleyicilerini sürükler (Önal, 2011, s. 35).

1. Masallarda Sembolik Dil ve Ahımlama Estetiği

Masallar, sembol dili çözümlenmesi gereken anlatı türlerindedir. Hayal ürünü, kurmaca dünyadan gerçek dünyaya mesajlar, masallardaki sembollerle anlatılır. Masallar, yaşamın öykünüldüğü gerçekliklerdir. Tüm bu gerçeklikler, sembol dili aracılığı ile kurgulanır. Nuri Taner'in de vurguladığı gibi, her masala toplumsal bir mesaj yüklenmiştir. Ya kahramanların ağzından ya da masalın sonunda bu mesaj dinleyiciye duyurulmuştur (1988, s. 9). Motifler ve işlevler, hatta masal kahramanının karşılaşılabileceği engeller, ulusal olduğu gibi aynı zamanda uluslararasıdır. Çünkü insan zihni, benzer veya eşit koşullarda birbirinden habersiz olarak benzer yaratımlar oluşturabilir. İnsanın ana karakterine işleyip yine bireyi oluşturan, iyilik, kötülük, cimrilik, hırsızlık, düzenbazlık, açığözlülük, saf kalplilik, kıskançlık, şiddete meyil, korkaklık vb. sıfatlar tüm insanlıkta görülebilecek ortak özelliklerdir. Bu yüzden, tıpkı eskiden olduğu gibi günümüz modern çağ insanı da gerçek hayatta ulaşamadığı, hayalini kurduğu, çok isteyip yapamadığı, olumlu veya olumsuz tüm beklentilerini, kısaca kendi tabiatını sembolik bir dille bu anlatı türüne yansıtır. Yaygın bir tür oluşu, hatta sınırlar ötesine aşmaya elverişli bir edebî tür oluşu bu sebeplerdendir.

Edebiyat eseri mutlaka verilecek bir mesaj taşımaktadır. J. Paul Sartre, edebiyatın genel özellikleri ile ilgili değerlendirmesinde “alımlama estetiği”ne yer verir. Ona göre, eser kendinin alımlanmasına muhtaçtır. Anlam, ancak okuyucunun metnin dışına çıkması ile ortaya çıkar. Okuma süreci anlam bulma ile gerçekleşmelidir. Okuma eylemi, yönlendirilmiş bir yeniden yaratma sürecidir. Sartre’a göre, okuyucu çaba göstererek kendinden beklenen katkıyı sağlamazsa eser onun için “kapalı bir kutu” olur. Eser tekdir, geneldir ve bu aynı zamanda Sartre’ın insan yorumudur. Okuyucu tarafından alımlanan eserde, yazarın bireyselleştirilmiş yaşantı deneyimi genelleşir. Okuyucu, genel içinde kendi öznel hâlini bulur (Biemel, 1984, s. 22-28, 205).

W. Iser, bir edebiyat eserinin anlamının ancak okuma süresinde ortaya çıkabileceğini vurgular. Bu teoriye göre kapalı olan anlam, metin içinde okurca alımlandığı süreç içinde somutlaşır ve bütünleşir. Bu edim, okura “estetik bir zevk” kazandırmaktadır (Moran, 1991, s. 221-225). Masal metni için de bu teori savunulabilir. Masal metni okuru ya da sözlü sunumda dinleyici masaldaki sembolik verileri, bazı felsefi mesajları alımladığı sürece sözlü ya da yazılı metin görevini tamamlamış olacaktır. Umberto Eco, okurun niyeti ile metnin niyeti arasındaki bağı birbirinden ayırır. Ona göre metnin niyetini saptamak, soyut olarak tanımlamak daha güçtür. Metnin niyetinden ancak okurun tahmininin bir sonucu olarak bahsedilebilir (Macit, 2005, s. 19; Eco, 2009). Tüm bunlardan hareketle, bir metnin teşekkülü, içeriği, taşıdığı sembolik dil ve metnin aktarılması dışında, metnin alımlanması anlamında okura ya da dinleyiciye de düşen görevler bulunmaktadır.

2. Felsefe

Felsefe, varolanın ilmî olup temel soru, varlık karşısında sorulacak olan sorudur (Gürsoy, 1991, s. 1). “Bilgi veya bilgeliği sevmek, araştırmak, onun peşinden koşmak” anlamlarına gelen felsefe soyut, kavramsal, rasyonel ve kuramsal bir düşünme işidir. Felsefi etkinlik, sıradan bir anlamının ötesinde, zihinsel sorgulamayla ortaya çıkar (Çüçen, 2008, s. 43). Felsefe; bilgi, var olanların varlığı ve anlamı, nedeni üzerine sorularla ortaya çıkmıştır. Önceleri dinin ya da söylencenin (mitosların) yanıtladığı bu sorular, eleştirel bir düşüncenin ve gözlemin konusu yapılıncaya felsefe doğmuştur (Akarsu, 1998, s. 80). Bu manada felsefe, mitik ve mitolojik olandan rasyonel olana geçiştir. *Filosofia* kavramının kendisinden hareketle bir felsefe tanımına ulaşmak mümkün olsa da, genelde bütün filozofların üzerinde tam olarak anlaşabildiği bir felsefe tanımı elde etmek de mümkün görünmemektedir. Bundan dolayı da her filozofun, her felsefe akımının bir felsefe tanımına rastlamak mümkündür. Felsefe tanımlarında

ortak olarak rasyonellik, mantıksal tutarlılık, eleştirel olma, kendini rasyonel olarak temellendirme ve evrensel bir bilgiye ulaşma çabası gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Bütün bunlarda açığa çıkması gereken kavramların başında da logos gelir. Logos, elbette söz ve dil ile ilgilidir.

2.1. Varoluşçuluk

Varoluşçuluk, orijinal adı ile Egzistansiyalizm, 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkıp 1930'lu yıllardan sonra da kıta Avrupa'sında yaygınlık kazanan bir düşünce akımıdır. Bu akımı, diğer felsefi sistemlerden ayıran özellikler; bireyi her yönüyle birey olarak ele alması, onun bütün duygularını, içsel yaşantılarının tamamını ön plana çıkarmasıdır. Soyut bir dile sahip düşünce akımı, fikirlerine somutluk kazandırabilmek için edebî türlerden yararlanmışır. Çeşitli edebî eserlerde bu düşünceler hayat bulmuş, kurgulanmış, gündelik yaşamın içine girmiştir. Varoluşçuluğun filizlenip büyümesinde, 19. ve 20. yüzyıl dünyasının getirdiği olumsuz şartlar rol oynamaktadır. İnsan, özellikle 20. yüzyılda her zamankinden daha çok yalnız ve bunalımlıdır. Emeğin yerini makinenin alması, savaş ve toplu katliamlar, şiddet, toplum içinde bölünmüşlük ve alışlagelen değerlere yabancılaşma gibi birçok olumsuz etmen, insanı içinde yaşadığı çağa, topluma yabancılaştırır. Tüm bunlar insanda terk edilmişlik, bırakılmışlık, bunalım, sıkıntı, isyan, iç daralması, kaygı, korku, umutsuzluk, çaresizlik, bulantı gibi duyguları tetikler. Böylece bu çağın insanı geleceğe ya da geçmişe değil “an”a bağlanır. Varoluşunu sorgulayan insan, nedensiz ve saçma dünya içinde öznel, otantik ve biricik varlık olduğunu keşfeder (Aslında bu keşfin temellerinin antik dönem felsefesine değin uzandığı bilinmektedir.). İnsanın varoluşunun sorgulandığı bu düşünce akımında varoluş bireyseldir, öznelidir. Tüm bunların keşfiyle insan başkaldırıp isyan eder (Bezirci - Sartre, 1981, s. 9; Akış, 2007, s. 9; 2009, s. 11).

Varoluşçuluk, “insanı, varoluşu, varoluşun anlamını, insan yaşamının anlamını, insanın değerlerini, nasıl yaşadığını ve nasıl yaşayabildiğini” anlamaya çalışır. Burada ideal insan değil, yaşayan insan, bu insanın dünyası, beklentileri, ümitleri, korkuları, geçmişi ve geleceği söz konusudur. Varoluşçulara göre, “Ben kişinin özü ise onu kendi varlığında hazır bulmaz, kendi çabası ile kazanır; böylece kendini gerçekleştirir. Şu veya bu kişi olur.” Bu anlayış, tüm varoluş felsefelerini baştan sona belirleyen “merkezi bir yaklaşım”dır. Kişi kendini ve kendi benini “varoluşun sunduğu olanaklar ve olasılıklar içinden seçer”, kendi “varoluş eylemi” ve “kendi benliğini” oluşturur. Kierkegaard'a göre varoluş ve varolan birey, “sonlu”dan ve “sonsuz”dan oluşur (Taşdelen, 2004, s. 81-89).

Gerçekte bir felsefe öğretisi olan varoluşçuluk akımının iki tür kanadı vardır, s. Öğretinin Hristiyan (teist) kanadını temsil edenler arasında başta Søren Kierkegaard, Karl Jaspers ve Gabriel Marcel gibi isimler sayılabilir. Martin Heidegger, Jean Paul Sartre, Albert Camus ise Tanrı tanımaz (ateist) kanadın önde gelen isimleridir. Hristiyan varoluşçular, varoluş sorununun çözümünde dinsel nitelikte bir felsefe geliştirirken, ateist varoluşçular tam zıttı bir tutum geliştirmişlerdir. Tanrı tanımaz ya da ateist varoluşçulara göre, varoluşçu kahramanın bağlanabileceği herhangi bir otorite, mutlak varlık olmayıp evrensel bir ahlak da yoktur. Tüm eylemlerinde hür olan kahramanın hiçbir bağlantısı yoktur. Sartre'ın da ifadesiyle “İnsan kendini belirler ve sonra bu durumun bütünü içinde ortaya çıkar. Bu tasarı ile insan kendini seçerken bütün insanları da seçmiş olur.” Böylece, insan her an bütün insanlığa bağlanır (1981, s. 50). Teist varoluşçular ise insanın ancak kendini aşan bir başka varlığı, yani Tanrı'yı dikkate alarak ortaya çıkabileceğini savunurlar. Bu isimlerden birisi de Gabriel Marcel'dir. Ona göre, varoluşun kendini tam anlamda gösterebilmesi için kişinin kendi dışındaki bir başka varlıkla ilgisinin olması gerekmektedir. Ancak insan, “Bir başkası için, bir başkası ile ilişki halinde ele alındığı zaman vardır.” Marcel'a göre, “mutlak Sen” Tanrı'dır, insan, onunla bir sevgi ve dostluk alışverişi içinde gerçek varlığından söz edebilecektir. Bu alışveriş, egzistans (varoluş) için bir temeldir (Gürsoy, 1991, s. 64). Her iki kanadın da çıkış noktası aynıdır: “Varlık özden önce gelir, insan üzerine düşünme öznelikten hareketle yürütülür.” Tüm yalnızlığı, terk edilmişliği, acizliği, bunalımı ile kurtuluşunu arayan insanoğlu, her iki kanadın da ortak temalarındandır. Ateist varoluşçu düşünürlere göre insan, kendi başına bu dünyaya bırakılmıştır, terk edilmiştir. Bırakılmışlığın kaynağı olarak Tanrı'nın yokluğu, özgürlüğü ve sorumluluğu doğurur. Sartre'a göre, özgürlük insanın doğasında vardır ve o, kısaca özgürlüğe mahkûmdur. İnsan yaratılmadığı için kendi varlığını yine kendisi seçecektir. Özgür olduğu için bütün yaptıklarından da sorumludur. Sartre'da bırakılmışlık “bulantı” ile beraberdir. Çünkü bulantı, “Olumsal olan dünya karşısında insanın yaşadığı metafizik bir deneyimdir.” Bu deneyim, “Bırakılmışlığın bir göstergesi olan yalnızlık ve yabancılaşma ile dünyanın saçmalığı karşısında insanın sıkıntısının bir ifadesidir” (Gündoğan, 2004). Varoluşçuluk ekolünde birbirine benzer kavramlara rastlamak mümkündür: Kierkegaard'da, Tanrı tarafından ilk günahının bedeli olarak bu dünyada yapayalnız bırakılan insan, ‘kaygı, korku ve iç daralması’ gibi duygular yaşarken, Heidegger'de ölüme doğru giden Dasein, iç daralması deneyimiyle karşılaşır. Aynı duygu, Camus'da intiharı onaylamayan bir başkaldırı, isyan felsefesini ortaya koyar.

Varlık, varoluş, öznellik, bırakılmışlık, yalnızlık, kaygı, korku, umutsuzluk, utanç, kuşku, iç daralması, bunalım, intihar, saçma, bulantı, başkaldırı, isyan, acı çekmek, varoluş acısı, özgürlük, sorumluluk, seçim, eylem, ahlak, tasarı, proje, kendini gerçekleştirme, başarısızlık, olanaklar, aşma, aşkınlık, sıçrama, aldatma, dayanışma, ötekiler / ötekiler, başkaları, iletişim, arzu, sevgi, anonimleşme, sıradanlık, tembellik, düşünüş / eksilme, boş konuşma, aşağılık duygusu, teccüs, kaypaklık, ikiyüzlülük, hiçlik, nesne, sahip olma, cömertlik, dünya, mekân, zaman, ölüm gibi kavramlar, Varoluşçuluk ekolünde öne çıkan temel kavramlardandır. Bu kavramların her biri topluca ele alındığı zaman bunlar, XX. yüzyılın doğurduğu problemlerin, sıkıntıların acıların yansımasıyla ortaya çıkan Varoluşçuluk akımında yer alarak, bu dönemin insanının antik çağdan bu yana felsefeye damgasını vuran temel yargılardan sıyrılıp, bir başka ifade ile mitoloji dünyasındaki başlangıç zamanı uykusundan logos sayesinde uyanarak, bugüne gelip varoluşunun anlamını sorgulamak isteği, varoluş serüvenini keşfetmesi ve bir başrol oyuncusu ve bir “varolan” olarak kendi öznesinin, inandığı ya da inanmadığı mutlak değer, içindeki “dünya”nın ve “ötekiler”in analizini “fenomenolojik” yöntemle yapıp tüm bunların sonucunda artık “örtük” olmayan ne varsa yine kendi varoluşunun adını verdiği akımda ortaya çıkarıp sergilediği kavramlardır. Bu kavramların arka planında -her düşünürde ortak olmasa da genel olarak- dünyaya öylece terk edilmiş, bırakılmış, yalnız insanlardan biri olan düşünürün “saf ben”inin bir varolan sıfatı ile “an”da çektiği sıkıntı, bulantı, hiçlik duygusu, iç daralması, ya da yaşadığı metafizik tecrübe vb. gibi sebeplerle özgürlüğünün farkına vararak saçma olana bir isyanı, kendini gerçekleştirmek adına eylemleri –edimleri, geçmiş ve şimdiden hareketle geleceğe dönük varoluşu ve tasarıları, seçimleri, dayanışma adı altında birlikteliği ve sonuçta dünya içinde ölüme doğru varlık olarak kendini sürekli aşma, sıçrama isteği ve bu ruh hâli ile yaşadığı tecrübeler ve kalemine yansıttığı “evrensel”i temsil eden hayatı vardır.

Buraya kadar verilen bilgilerin ışığında, “Varoluşçuluk” ile ilgili kısaca şu değerlendirme yapılabilir: Varoluş dünya, insan ve diğer var olanlarla ilgilidir. Varoluşçu filozofların her biri, insana, var olana, farklı cephelerden yaklaşmışlar ve sonuçta “Varoluşçuluk” adı altında her yönüyle “insan” ve diğer var olanların analizi ortaya çıkmıştır. Varoluşçuluk, son yüzyıllarda, insanın yine insan tarafından ötelenmesi, makinenin öncelenmesi, insanların gelenekten kopuşu, yaşadığı çağa ve yüzyıla yabancı kalışı, bağlanabileceği evrensel bir ahlak sisteminin olmayışı, mutlak değerlerle ilişkinin kesilmesi ve bu tip düşüncelerin sonucunda terk edilmişlik ve atılmışlık duygularının yoğun yaşantısı gibi –

genel- sebeplerle insanın insan olarak varlığının anlamını veya “ferdî yaşam”ın anlamını sorgulaması ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Bunu sorgularken hep içinde yaşam bulunan “dünya” ile “diğerleri, başkaları, ötekiler ya da herkes” gibi elzem anahtar kavramlardan hareket edilmiştir.

2.2. Felsefe - Sanat - Edebiyat

Felsefe, sanatın daha çok yazılı türlerinde, özellikle edebiyatta karşımıza çıkar. Sanatın incelikli üslubu sayesinde felsefî fikirler, yaklaşımlar, âdeta imbikten geçirilerek sunulur. Sanat ve felsefe birbirlerinden beslenirler. Çünkü her ikisi de insan düşüncesinin ürünüdürler. Sanatta ve özellikle edebiyatta, dil ve anlatım denilen üslup inceliğiyle felsefî fikirlerin ortaya konulmasına birer vasıta olan edebî türler, felsefenin en önemli yardımcılarından olurken; felsefedeki düşün gücü de kavramsal olarak, sanatın bir numaralı icracısı olan insanı ve maddeyi, dünyayı yine sanatın içinde insanın kendisine sorguladır.

Felsefedeki edebiyat ve edebiyattaki felsefe arasındaki ilişkide, “tip, metafor, imgelem, tema” ortak bir köprü vazifesi görmektedir. Tip kavramı, tekil bir yaşantıyı genel ve kapsayıcı kategoriye dönüştürür; metafor, imgelem, tema ise esere ve yaratıcısına, söyleyiş biçiminde kolaylık, esneklik, sanatsallık, anlam ve ifade gücü (zenginliği) sağlar. Böylelikle felsefe, esere kavramsal bir boyut kazandırır, her eserde, güçlü ya da zayıf, bu boyut gözlemlenebilmektedir (Taşdelen, 2011a, s. 36). Bu yaklaşımı destekleyen “evrensel” sayılabilecek edebî metin örnekleri vardır. Nitekim Şeyh Galib’in Terci-i bendindeki şu beyti varoluşçuluğun temel konusu olan insanı merkezine almıştır:

“Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen”¹

Terci-i bend’in tamamında Şeyh Galib, metafor gibi söz sanatları ile insanı yüceltir, onun özelliklerini açıklar, kainat ve Allah ile olan ilişkisini ortaya koyar ve nihayetinde ona evrensel olarak yaklaşır. “Kâinatın gözbebeği insan değerlidir; çünkü o, ruh ve şuura sahip olmakla kâinatın en seçkin parçasıdır.” İnsanın bu özellikleri, içinde bulunduğu şartları aşmasını sağlayarak onu Tanrı’ya doğru yöneltir. İçinde daima büyük bir eksiklik duyan insan, varolanla yetinmez ve sürekli ebedî sevgiliye ulaşma özlemi çeker (Kaplan, 1987, s. 31). Şiirin tamamında insan, bütün bir varoluşun kendisinde düğümlendiği sufilerin de deyimi ile beka konumuna yükselmektedir (Birgül, 2012, s. 1109). Bir başka ifadeyle Şeyh Galib, metaforik dil

yardımları ile insan gerçekliği ile ilgili derin düşünceleri, yahut rasyonel bir durumu şiire dökerek vermek istediği anlamı güçlendirmiştir.

Varoluşçu felsefi düşüncede konular, insanın yaşamında karşılaştığı sıkıntı, aşk, sorumluluk, ölüm korkusu, hürriyet gibi tamamı ile insanın varoluşsal yapısıyla ilgilidir (Gürsoy, 1991, s. 51). Bu konular sanatın bir kolu olan edebiyat ile daha somut bir şekilde işlenebilmektedir (Gündoğan, 1999). Heidegger, *Sanat Eserinin Kökeni* adlı çalışmasında, sanatsal bir üretimle tüm gerçeğin eserde ortaya konabileceğini vurgular. Bu gerçek, “öncesi ve sonrası olmayan bir varlık yani hakikattir.” Hakikat kendini, ortaya çıkarılması “gerekli olan varolana” yönlendirir (2011, s. 60). Bu bağlamda bazı varoluşçular, hakikat belledikleri fikirlerini doğrudan felsefi sistemler hâlinde ortaya koymayıp daha çok roman, dram, deneme şekli altında, “şahsi hayatları daha ayrıntılı ele alan eserler hâlinde ifade etmeyi” tercih ederler. Varoluşçu felsefecilerin sayısı kadar, varoluşçu felsefe vardır denilebilir (Topçu, 2006, s. 28). Kısaca, varoluşçu düşünürlerin bir kısmı (Kierkegaard, Sartre, Camus gibi düşünür sıfatlarının yanında) yazarlık vasıflarını kullanarak felsefenin anlaşılması güç, soyut fikirlerini sanatın bir kolu olan edebiyatın çeşitli türlerinde işleyerek öğretici ve herkese hitap edebilen yaşamın içinden yapıtlar hâline getirmişlerdir. Böylece varoluşçular, “günlük yaşamdan doğan sorunlara, töresel sıkıntıya” eserlerinde yer verip, felsefeyi yaşanan bir felsefe hâline getirmişlerdir (Walter, 2002, s. 57; Gündoğan, 1999). Diğer bir ifadeyle Varoluşçuluk, gerçekte bir başkaldırışın öyküsüdür. Bunu da en iyi yansıtabilecek araçlardan biri edebiyattır. Varoluşçu düşünür - yazarlar fikirlerini daha çok roman, deneme, tiyatro türünde kaleme alırlarken masal türünü kullanmamışlardır.

Iris Murdoch’a göre, sanat iyi ya da kötü olsun, felsefeden daha derine inmeyi başarır. “Her zaman fikirlerden daha derine inen ahlaki bir şey vardır.”, güçlü edebiyat eserlerinde iyiyle kötü arasındaki derin ve karanlık savaş mevcuttur (Magee - Murdoch 1979, s. 434). Felsefenin önem verdiği “değerler” ile edebiyat ürünlerinde de karşılaşılır. Özellikle masalların olay örgüsünde erdem, dürüstlük, aile gibi öncelenen değerlerle birlikte iyi ve kötünden oluşan zıt değerlerin çatışması da sıkça vurgulanan kurgusal unsurlardandır.

Sartre, felsefe ile edebiyatın kendi aralarında nasıl ayrışıp birleştiklerini şu şekilde açıklar: “Her şey söylenebilir.” Sartre, dille ifade bulan felsefeye ve edebiyata fazlasıyla güvenir (Colette, 2006, s. 147).

Kısaca her “edebî eser, hem genel hem özel”² iken felsefe geneldir. Sanat eseri, bizi bir yandan sanatçıya diğer yandan da “insan”a ve onun mensup olduğu topluma götürecektir. Felsefi bir düşünce akımı ise, hem “insan”a hem de topluma ve tüm insanlığa götürecektir. Bizce seçkin edebiyat ürünleri, içinde felsefe barındırır; ancak bu eserlerde “düşünce” “duygu”yla harmanlanarak estetik kaygı ön plana alınmıştır.

3. Edebiyat - Felsefe

Dünyanın her yerinde, sanat adamlarının felsefeye ilgileri ve yakınlıkları olmuştur. Örneğin Hayyam gibi, Fuzuli de hem şair hem filozoftur. Fuzuli’nin “Leyla ve Mecnun”unun özellikle başlangıç bölümlerinde insan ve dünya ile ilgili birçok felsefi görüşe rastlanır (Timuçin, 1998, s. 6).

Edebiyat tarihinde, fikirlerin açıkça dile döküldüğü, karakterlerin ve sahnelerin sadece bazı fikirlerin temsilcisi değil, bizzat o fikirlerin kendileri olduğu felsefe ile sanatın kaynaştığı eserler az da olsa mevcuttur. Bu gibi eserlerde “imaj kavram, kavram da imaj olur” (Wellek ve Warren, 1983, s. 168).

“Edebiyattaki felsefe” anlayışında, postyapısalcı ve postmodern düşünürlerden Foucault, Derrida, Deleuze, Eco ve Barthes gibi isimler, edebiyat ve felsefe ilişkisine yirminci yüzyılın son çeyreğinde yeni anlamlar kazandırmışlardır. Bu düşünürler, felsefi metinlerinin de edebî bir biçimi, içeriği olduğunu, felsefede ve edebiyatta konuların iç içe girdiğini, artık metnin felsefi bir metin mi yoksa edebî bir metin mi olduğuna karar vermenin güç olduğu kanısındadırlar. Bu düşünürlere göre edebiyat, insanın felsefenin temel sorunlarına girmeden felsefe yapabilmesine imkân sağlayan bir araçtır (Kılıç, 2007, s. 45-57). Nitekim “insan” nasıl felsefenin asıl konu ve sorularından birisi ise, yine “insan”, edebiyatın asıl konularından ve temel çıkış noktalarından birisidir.

3.1. Edebiyat - Varoluşçuluk

İnsan hayatı, onun varoluşu ve özgürlüğü gibi konular, felsefenin soyut diliyle anlatımı güç olacağından, sanat bu noktada aracı olur ve felsefeye somutluk kazandırır. Bu tür eserlerde hem biçim hem de içerik önemlidir. Felsefe ile edebiyat arasındaki ilişki, en yoğun şekilde “Varoluşçuluk” söz konusu olduğu zaman belirlemektedir (Gündoğan, 1999, s. 198-203). Diğer taraftan sanat, varoluş alanı içinden türlü kesitler aktarır, kullandığı tipler vasıtasıyla varoluşun hâllerini anlatır (Taşdelen, 2013, s. 33).

Yukarıda da vurgulandığı üzere, varoluşçu filozofların eserleri, edebiyat – felsefe ilişkisinin en iyi örnekleridir. Varoluşçular; seçim, eylem, acı, ölüm, yalnızlık, kaygı, özgürlük, iç sıkıntısı, saçma, başkaldırı, diğerleri / başkaları gibi insan varoluşuna ait felsefi konuları, felsefi tartışmalarla değil, edebiyatın olanaklarından olan, roman, şiir, tiyatro, denemeden yararlanarak eserlerinde işlemişler ve böylece seslerini daha geniş kitlelere duyurabilmişlerdir. Tüm bunlara ilaveten, sadece millî değil aynı zamanda uluslararası bir şair ve Türk edebiyatının ilk mutasavvıflarından olan Yunus Emre'nin şiirlerinde varoluşçu düşünür ve yazarların öne çıkardığı bazı kavramlara rastlamak mümkündür. Mehmet Kaplan'ın bu konuda ele aldığı bir makalede mutasavvıfın bazı şiirlerinde zaman, hayat ve varoluşun anlamının açıkça verildiği belirtilir (1995, s. 169). Bunun yanında Mevlâna'da ise “aşk” insanın kendine has varlık konumunun tam olarak fark edilişidir. Gürsoy'a göre, bu durum da Tanrı'daki kendini arzulayış hâlinin insandaki yansımından kaynaklanır. Ancak burada bir fark vardır: “Tanrı kendi tamlığı içindedir ve O'nun aynası durumunda olan insan, simetrik bir varoluş hamlesiyle ve gerçekteki yokluğu dolayısı ile kendindeki, kendine olan mesafenin farkına vararak Tanrı'dan başka bir şey olmayan Asıl Varlık'ı kendi varlık temeli olarak arzulamaktadır” (2006, s. 64). Bu bağlamda, sadece varoluşçu düşünür ve yazarların eserleri değil, Yunus Emre ve Mevlâna Celâleddin Rumi'nin de eserleri edebiyat – felsefe ilişkisi ve Varoluşçuluk bakımından ele alınıp değerlendirilebilir.

3.1.1. Masal Figürü, Kahramanı, Tipi, Kişisi ve Varoluşçulukta Birey

Varoluş bireyseldir ya da şahsidir; ancak varoluşçu yazarlar, kurguladıkları çeşitli edebî eserlerde, insan tiplerini kullanmışlardır. Örneğin, roman ya da piyeslerinde çeşitli insan tipleri ve bunların temsil ettiği gruplar mevcuttur. Çünkü amaç, insanı her yönüyle anlatmak, onun varoluş serüvenini felsefenin soyut diliyle değil edebiyatın gündelik yaşama öykünürken kullandığı insan tipleri dâhilinde, somut bir dille serimlemektir. Öte yandan Varoluşçuluk, sadece insan temelli bir felsefi akım olması sebebiyle, gündelik yaşama öykünen, sembolik mesajlarla yüklü masal dünyası ve onun kurgusal serüveniyle de uyumludur. Ancak masal kurgusu, figür olarak kabul edilen asli bir kahraman ve serüvenin gerçekleşmesine yardımcı diğer figürlerin eylemleriyle oluşur. Bu kurgusal metin her şeyden önce “yönlendirilmiş” olup figüranları da ayrıntılardan yoksun, insanın uzak temsili ya da tasviridir. Hatta bu figür tasvirleri, masal kurgusuna göre “tip” şeklinde de (Keloğlan gibi) adlandırılabilir.

Ayrıntıları verilmeyen masalın kurgu yapısında, dinleyici ya da okuyucu engin hayal dünyasına sürüklenir. Bu sembolik kısa anlatılar, gündelik yaşama yoğun bir biçimde gönderme

yaparken, alıcılar tarafından alımlanmayı beklerler. Masalın bazen bir tipi oluşturan asli kahramanı ve diğer yardımcı figürleri, sanatsal bir üslupla hızla aktarılan serüvenin içinde sahnedeki yerlerini alırken bu sahnenin arka planı “bireysel” olarak dinleyici ya da okuyucularca doldurulmaktadır. Edebiyat da bu noktada alımlama estetiği sayesinde devreye girmektedir; çünkü her insanın metni algılaması ve alımlaması bir diğerinden farklı olmaktadır.

Sahnenin arkasından bakıldığında figür, artık karakter ya da bir tip olarak değil birey olmak için kendini gerçekleştirmek isteyen ve bu sebeple bir serüvenin içine girmiş masal kişisi şeklinde görülür. Karakter, bir insanın ruhsal yapısını tümüyle ele alan bir tanımlamayı kuşatır. Masal kişileri bir karakter değildir. Masal kahramanları belirgin olmayan çizgilerle ve tanımlamalarla karşımıza çıkar. Örneğin bir Keloğlanın kelliğinden, zeki, uyanık ya da tembel olmasından başka bir tasvir yapılmaz. Ancak geleneksel sözlü anlatılarda, sıfatlar veya lakaplar kişinin en belirgin özelliği üzerinden yapılmaktaydı. Masal kahramanın figüratif görüntüsü, onun karakterini ortaya koymak için yeterli değildir. Ancak kahramanın davranışları ve hareketleri (projeleri, seçimleri, edimleri *vd.*), onun karakterine bir ayna tutmaktadır. Davranışların arkasındaki tutum, kararlılık, sabır, sıkıntı, kaygı, kin, öç alma isteği vb. duygular, dinleyicinin algısına, alımlamasına, çağrışımlarına bırakılarak sunulur. Varoluşçu felsefenin öne çıkan kavramları masal kahramanının karakteri bağlamında değil figürün aksiyonları veya davranışlarının gerisindeki “arka plan” şeklinde değerlendirilmiştir.

Varoluşçu felsefenin çeşitli edebiyat türlerinde kaleme alınmış eserlerinde kendini gerçekleştirmek adına varoluş mücadelesi veren her bir kişi ya da tip, bu manada masal kişisiyle temelde belirli noktalarda örtüşmektedir. Nitekim varoluşçu felsefe kavramları ve anlatı kahramanının varoluş maceraları arasındaki uyum, bu düşünceyi doğrulamaktadır. Tüm bunların yanında, masal metni didaktik olup ders ve öğüt vermeyi amaçladığından masal kahramanları, varoluşçu düşünce akımının ele aldığı “her yönüyle insan” çizgisine uymaz. Çünkü masal kahramanı çoğunlukla ideal olanı, örnek alınması gereken davranışları yansıtır. Oysa Varoluşçulukta ideal bir tip veya örnek bir tip yoktur. Bir başka ifadeyle kahraman, engelleri aşırp kötülerle mücadele ederken erdemli, akıllı ve sabırlı olmanın imtihanını verir ve yönlendirilmiş metnin sonucu böylece “mutlu” biter. Masal kahramanı anlatıda “her yönüyle” verilmez ya da sunulmaz; ama hareketin ya da eylemin arka planındaki kişi, bazen ağasına başkaldırıp meydan okuyan, isyan eden, zekâsıyla türlü kötülükleri aşan, destek (akıl, yardım) alan, acı çeken, bazen yaşamı ve içindeki her şeyi saçma bulan, kaygı duyan, aldatılan, tek başına hayata tutunmayı becerebilen, bazen tembel veya sıradan olabilen; ama ahlaklı olmayı

yeğleyen, özgür iradeyle seçim yapan, plan, projeleriyle eylem öznesi olup kendini aşan ve bu manada varoluşçu felsefenin vurguladığı değerlerle örtüşen bir kişidir. Kısaca hem masalda hem varoluşçu felsefede ele alınan insan, kişi olma yolunda mücadele ederken birinde bizzat etken olarak yaşamın içindedir, yaşanılan şey her neyse sebepleriyle ortadadır, ne kadar insan varsa o kadar karakter vardır ve bu insanların hepsinde ideal olma kaygısı yoktur; diğerinde ise sabrın, erdem, aklın temsilcisi ideal insan, ayrıntı verilmeksizin (tasvirler, sebepler) bir sahnedeki sunulmaktadır. Yönlendirilmiş bu metinlerde (adaletin tecelli ettirilmesi gibi) hayal kapısı sonuna kadar açıktır ve içinde varoluş mücadelesindeki insanları bulmak mümkündür.

Masal kahramanlarının figüratif kişiler olduğunu vurgulamıştık. Bunun yanında tipleşmiş masal kahramanları olmakla birlikte bu tipler karakter olmaktan uzaktırlar. Bu açıdan bakılınca, karakter olamayan bir kişinin varoluşsal yapısı hakkında söz söylemek zorlaşmaktadır. Ancak, sembolik dil ve alımlama estetiği bakımından metne yaklaşıldığında, masal kişilerinin eylemleri ve onların psikolojik tipleri hakkında bilgi alınabilmektedir. Bu yöntem ya da bakış açısıyla, masal kişilerinin edimleri, dünyaları daha kolay izah edilebilmektedir. Çoğu zaman birer tip ve figür olan, karakter olamayan masal kişilerinin (Örneğin Keloğlan gibi) varoluşsal tavırları, bir sahnenin arka planını görmek gibi algılama ve yorumlama becerisi gerektirmektedir. Karşıtlıklar üzerinden yapılan değerlendirmeler, psikolojik tiplerin izahını yahut yorumunu daha kolaylaştırmaktadır.

3.1.2. Türk Masallarında Varoluşçuluk Tasarımı

Felsefi düşüncenin ve fikir üretmenin en büyük dayanağı sağlam ve zengin bir iç dünyadır. Masal, bu iç dünyanın diri tutulması, zengin tasarımlar ve çok yönlü çağrışımlarla düşünebilme yeteneğinin sağlanmasında önemli bir edebî malzemedir (Bilkan, 2001, s. 27). Kökeni mitolojiye kadar dayanan masalların içinde felsefe izlerine rastlanabilmektedir. Vefa Taşdelen'e göre, daha çok güzel ahlakın ön plana çıkarıldığı, doğruluk, dürüstlük, sadakat, iyilik, cesaret, şefkat, merhamet gibi insani durumlarda felsefe kendini gösterir. Masallar da taşıdıkları bu kalıcı değerlerle dünyaya ve insanlığa önemli katkılar sağlar. Felsefe, iyi ve kötü yönetimden, insanların erdemli ve erdemsiz davranışlarından, sevgiden, güzellikten, mutluluğa nasıl ulaşılacağından söz eder; sanat ya da edebiyat ise bunları somut örneklerle betimler. Dolayısıyla her ikisinde de insan vardır. Edebî metin, ahlaksal bir öz ve varoluşsal bilgiyi taşır, aktarır. İnsan, bu metinlerde yer alan başkalarının olumsuz varoluş durumları karşısında acı, merhamet gibi duygulara kapılıp arınır, etik bir tavır sergiler, onunla özdeşleşir, empati kurar. Sanat, varoluş alanından kesitler sunarken varoluşun hâllerini ayrıntısıyla yansıtır. Bu içerikte,

insanın dünyadaki somut varoluş deneyimleri vardır. Sanat, insanın ve varoluş gerçekliğinin yabancılaşmaya uğramadan anlatılmasına hizmet eder (2007, s. 14-19; 2011, s. 13-16; 2010, s. 15-19). Bunun için çeşitli yaşam deneyimleri gözlemlenir. Bunlar sanatın en iyi kılavuzudur; hatta sanatçının ya da edebiyatçının kendisi bazen hem aktör hem de deneyimleyendir.

Masal metni ve masal anlatıcısı ve dinleyici arasında da olumlu yönde bir iletişim söz konusudur. N. Önal, dinleyicinin masaldan çıkarımları hakkında şunları ifade eder, s. Masallar, gerçeklerin denemesi olup yaşanmış olaylar olarak düşünülür. Geçmişten örnek alınıp geleceğe taşınır. Masallar, geçmişte insanların yaşamış olduğu deneyimlerdir. Bu manada masal ve yaşam örtüşür. “Dinleyiciye göre masal, kesinlikle uydurma değildir. Masaldaki iyi kahramana özenilir. Masalların adaleti, dürüst olmayı, aklını kullanmayı, vefalı, saygılı olmayı, iyi arkadaş olmayı öğrettiği düşünülür.” Kötü tipler ise her zaman kötü olarak bilinir; asla örnek alınmaz (2011, s. 189). Tüm bunlardan hareketle, masalda iletmek istenen sembolik manadaki olumlu – ahlaki mesajlar ile felsefede insan varlığının “arkhe”sinin iyilik, adalet, güzellik olduğu duygusu uyanır. Bu mesajlar, masal dünyasının kavramsal olmayan ama düşünsel içeriğe sahip felsefi iletileridir (Taşdelen, 2007, s. 14). Masallarda, yardımlaşma, dayanışma, sosyal uyum, dürüstlük gibi değerler sembolik bir dilde aktarılmaktadır (Arslan, 2008, s. 199). Bununla birlikte, her masal anlatıcısı masala kendi damgasını vurur. Buradan hareketle, hem uluslararası hem ulusal hem de mahallî unsurları masallarda bulmak mümkündür (Örneğin sözel doku yerel unsurları daha çok içerir.). Böylece masal, performans kuramının³ özellikle “bağlam” boyutu dâhilinde Varoluşçuluk bakımından da alımlanabilmektedir. Anlatıcı (dinleyici ya da okuyucu da dâhil), kahramanın kendini gerçekleştirmesi yolculuğunda yaşadığı tüm sıkıntılarla yahut mutluluklarla âdeta kendini özdeşleştirmektedir: Örneğin kahramanın macerası sırasında yaşadığı olumsuz deneyimlerin, çektiği acının birebir hissedilmesi gibi. Anlatıcı / dinleyici / okuyucu, masal metninin sembolik gönderileri neticesinde kendi varoluşlarını biçimlendirmekte, örnek davranış modellerini benimsemekte, kendine sonuçlar çıkarmaktadır. Bu çıkarımlar, yaşama dönük bazı tecrübeleri oluşturmaktadır. Tıpkı varoluşçu felsefede insan yaşamı tecrübelerden, eylemlerden ibaret olduğu gibi sanatta da her anlatı olayı “sosyal bir tecrübeden ibarettir”⁴.

Varoluş felsefesine göre, insan kendisini dünyaya getiren, besleyip büyüten ailesini, yetiştiği yeri, kültürel ortamı hatta coğrafyayı seçemez. Belli bir “hazır bulunuşluluk” içinde dünyaya gelinir. İnsan, fırlatıldığı yahut terk edildiği dünyada, özgür benliğinin bilincine kavuştuktan sonra seçim gücünü elde eder. Masal kahramanı da annesi dâhil içinde yetiştiği

ortamı seçme hakkına sahip olmadan dünyaya gelmiştir. Sonrasında hürriyet ve sorumluluk denemesinde bulunarak özgür iradesiyle seçimler yapar, geleceğe doğru tasarını kurar. Bu seçimler onu varoluş hareketinde bir kahraman yapar.

Osmanlı tarihçileri kulluktan vezirliğe, sadrazamlığa, padişah damatlığına, cariyelikten gözdeliğe, padişah analığına yükselmiş birçok ünlü isimleri tanıtır. Ama kitaplarda genelde onların statü atladıktan sonraki hayatları anlatılmıştır. Masalda ise bu kişilerin daha önceki maceraları yer alır. Sanki masal, kalıplaşmış birer anlatı biçimi içinde bu kişilerin resmî tarih kitaplarında baş tarafı anlatılmayan hayat maceralarını tamamlamak görevini üstlenmiştir (Boratav, 1995, s. 84). Sıfırdan başlayıp, akıl, bilgi ve becerileri ile makam ve mevki, servet sahibi olan masal kahramanları aslında Osmanlı döneminde gerçekte yaşamışlardır ve yaşamları boyunca bir varoluş mücadelesi içinde olmuşlardır.

Masallar ve Varoluşçuluk kavramlarından hareketle, Türk masallarında varoluşçuluğun tasarımı ile ilgili gözlemlerden biri, anlatılardaki sürekli hareket, gerilim, kahramanın aşkınlığı, zaman zaman yenilgileri, sahne arkasından yansıtılan içsel hesaplaşmaları, varoluşçu felsefecilerin öz yaşam öykülerinde geçirdikleri değişimler ile örtüşmesidir.⁵ Özellikle varoluşçuların genelinde, başlangıçta savundukları fikirler bir zaman sonra değişikliğe uğramış olarak karşımıza çıkar. Hatta bu durum eserlerine de yansımıştır. Bu çelişkili gibi duran tutum, aslında “insanın aşkın bir varlık” olduğunun da ispatı olup yine varoluşçu düşünürlerin tezlerini doğrulamaktadır: “Varoluş değişkendir.” İnsanın varlığını iki temel özellik oluşturur, s. “Aşkınlık” ve “olgululuk” durumu. W. Biemel’e göre, aşkınlık, insanın olanaklar tasarlama, seçme ve onları gerçekleştirme yeteneği olup bunlar sayesinde insan varoluşu durmadan aşar, onu, sınırların ötesine geçirir (1984, s. 55). İnsan, kendi dışında vardır ve kendini aşmak için aşkın amaçlarını kovalaması gerekmektedir (Sartre, 1981, s. 95). Birçok varoluşçuya göre, aşma zamanı gelecek zamandır. Kişi kendini geleceğe doğru aşar, tasarımlarını gerçekleştirerek varolur. Aynı hareketliliği masal üslubunda da bulmak mümkündür. Oradaki hareket de hep geleceğe dönük “an”da yaşanan harekettir. Masalda, romanlardaki gibi, geçmişe dönülmez. Ancak insan varoluş yolculuğunda geçmişten gelmektedir; hatta o bu yönüyle de tarihseldir.

Varoluşçu düşüncenin ana temalarından olan eylem kavramı, masal kahramanlarının hiç de küçümsenemeyecek eylem anlayışları ile örtüşmektedir. Gerçeğin izdüşümlerini bulduğumuz bu kurgusal dünyada da her eylem, “kendini var etmeye duyulan bir özlemdir” ve dolayısıyla anlatıda mesaj nettir: İnsanın varoluşu, onun eylemlerine bağlıdır.

Buraya kadar verilen bilgilerden hareketle, olağanüstü, gerçekçi ve hayvan masallarında Varoluşçuluk tasarımı ile ilgili şu çıkarımları yapmak mümkündür.⁶ Çalışmada, başlangıç durumu, kahramanı harekete geçiren olay, kahramanın macerası, sonuç durumu şeklinde ele alınan masalların (kesit ve motiflerden hareketle) günümüze sembolik öğeler taşıdığı önemle vurgulanabilir. Bu yüzden masallar, çağın sorunlarından doğan Varoluşçuluk akımına aslen yabancı kalmamaktadır. Çünkü bu sorunlar, tıpkı Varoluşçulukta olduğu gibi sadece içinde bulunulan çağ veya zamanla ilintili olmayıp insanın bu dünyadaki varoluş amacı ile ilgilidir. Nitekim tüm masalarda asıl unsur “insan”dır, ancak insanın ve onun eylemlerinin sunumu masal türleri ve dolayısıyla özelliklerine göre değişmektedir.

Tüm bunlardan hareketle, başlangıç noktası olarak esas alınan olağanüstü masalların, irrasyonel anlatılar olmalarına rağmen, varoluşçu felsefenin temel kavramlarından hareketle rasyonel unsurlar içerdikleri vurgulanabilir. Özellikle olağanüstü masal metinlerinin uzun olması sebebiyle, motifler ve varoluşçu felsefenin kavramları bağlamında masal, daha ayrıntılı incelenabilmektedir. Olağanüstü masallar, insanın varoluş yolculuğunun sebepsiz olmadığını gösteren deliller taşımaktadır. Bu türden masalların başlangıç durumunda örneğin *Dünya Güzeli*⁷ masalında, padişah dermansız olduğunu düşündüğü hastalıkla “ümitsizlik” içinde kıvrılırken⁸ aşkın varlık Tanrıyı çağrıştıran dervişin nasihatini dinler. Her ne kadar dünya lideri olsa da “öteki”ne ne kadar muhtaç olduğunu ve bu anlamda “çaresizliğini ve zayıflığını” fark eder, dolayısı ile “öteki” her zaman “cehennem” değildir.⁹ Bu anlamda, “yardımlaşma ve dayanışma” reddedilemeyen yaşam gerçeklerinden birisidir. Bazen de masal figürü, kahramanı harekete geçiren olay bölümünde silik, annesinin hâkimiyeti altında tüysüz bir genç iken - örneğin *Ali Cengiz Oyunu*¹⁰ masalında- kendi “ben”ini ortaya koymayı “seçerek” ilkin kendini yenmiş, gücün karşısında güçsüz olmayı değil özgürce kendini var etmeyi seçmiştir; asıl amacı “kendine yarar sağlamaktır.” Tüm bunları, “ötekiler”in arasından tecrübesizliğine rağmen cesareti ile sıyrılarak yapmıştır. Hatta bu “eylem”i ile “ötekiler” tarafından “kiskanılan insan” olmuştur. J. P. Sartre’ın da ifadesiyle ötekilerin “eylemden çekinmeleri de özgürce bir eylemdir (Lukács, 2012, s. 252).” Nitekim insan, ‘öznellik’ bağlamında, kendini geleceğe dönük olarak nasıl tasarlırsa yine öyle olacaktır (Sartre, 1981, s. 61-77). Bir başka olağanüstü masalın - *Zümrüdüanka Kuşu*¹¹- kahramanı harekete geçiren unsur bölümünde ise üç kardeşten ilk ikisinin devi / düşmanı öldürme girişimi “başarısızlık”la sonuçlanırken en küçük kardeş, devi yaralayıp kaçırılmayı başarır. Böylece en küçük oğul, akli ve becerisi sayesinde babasının bahçesindeki, bir elmayı kurtarmış; ancak (kahramanın macerası bölümünün hemen başında) yetinmeyip yarım bıraktığı “eylem”i tamamlamak için ağabeyleri ile “dayanışma” içine girmiştir. Nitekim

ağabeyler, ona “ihamet” içinde olurken o ise varoluşsal anlamda önemli bir “eylem”i tamamlayarak “kendini gerçekleştirir”. Aile kavramı ve devamında ilişkilerden kaynaklı denge bozulmasını konu alan bir diğer olağanüstü masalda ise *-Bacı Bacı Can Bacı Masalı*¹²- başlangıç ve kahramanı harekete geçiren unsur bölümlerinde, varoluşsal anlamda insan, “ölüm”ün kaçınılmaz son olduğunu fark etmeye başladığı andan itibaren yaşama dört elle sarılmaya, bunun için de kendini “aşma”ya, yaşamında kendine göre anlamlar aramaya başlar. Üvey anne tehdidi ile evden kaçan küçük kardeşler, öz annelerinin desteği ile yaşama tutunmayı başarırlar. Böylece, büyüsel donanımlı “gündelik nesnelere” sayesinde, “diğer bilinçlerin” kötülüklerinden ve ölümden kurtulurlar; ancak “dünyasal mekân”da, anne ve babasız her biri “yalnız”dır.

Olağanüstü masallara oranla daha fazla rasyonel unsurlar içeren gerçekçi masallar, olağanüstü masallardaki kadar sembolik unsurlarla örülü değildir. Varoluşçuluk tasarımı açısından alınıldığında ise yine insan ve eylemleri, insanın yaşamda kendini gerçekleştirme ideali, çabası, ölüm korkusu, sevgi gibi varoluşsal durumlarla karşılaşmaktadır. Örneğin *Helvacı Güzeli*¹³ masalının henüz başlangıç durumunda, kahraman hem ailenin hem de toplumun baskısı ile kendini sadece evdeki günlük yaşantılarla sınırlanmış ve sıradanlaştırmıştır. Buna benzer bir durumu Jean Wahl şu şekilde ifade eder, s. “Başkalarına bakarak, onları dikkate alarak yaşamak sıradanlığın kendisidir. Toplumsal baskı, tembellik gibi özellikler gündelik yaşamda kişiyi sıradanlaştırır (1999, s. 18).” Heidegger’in de ifadesi ile insan, kendisi olabilmek için kendisi önüne sıçramalıdır (Çüçen, 2003, s. 71; Heidegger, 2008). Anlatıda, (kahramanı harekete geçiren olay ve macera bölümünün hemen başında) evinden sokağa bile çıkmasına izin verilmeyen genç kız, “yalnız” kalınca “an / şimdi”de kararlar alarak yasağı çiğner ve “özgür” bir birey gibi hareket ederek dışarıdaki dünya ile tanışır, böylelikle “sıradanlığı aşarak kendi önüne sıçrar”. Bir diğer gerçekçi masalda ise, *-Tuz Kadar Sevmek*¹⁴- “hergünlüğü”nü, sıradanlığını biraz olsun değiştirmek isteyen padişah, “varoluşundaki eksikliği” gidermek adına her zamanki “saçma / absürd” sorularından birini çocuklarına sorar. Büyük oğullar, alışık oldukları bu duruma babalarının en beğeneceği saçma cevapları seçerek karşılık verirler. Aslında saçma soru karşılığında verilen saçma cevaplar, büyük kardeşlerin yaşamı algılamaları ve dolayısı ile bir birey olarak (örneğin mala mülke düşkün, bencil olma gibi) kişilikleri ile de yakından ilgilidir. Anlatıda, soyut ve sonsuz bir duygu olan varoluşsal kavramlardan “sevgi” saçma cevaplarla somutlaştırılmaktadır. Ancak, ilkin saçma gibi görünen bir başka somut cevap küçük kardeşin kaderini değiştirecektir. Bir diğer gerçekçi masal olan

*Fesleğenci Kızı*¹⁵, kurgusunda âdeta Sartre’ın şu cümlelerini işler: “Olumsuzluklar, insan olabilmenin koşullarındandır (Biemel, 1984, s. 187).” Nitekim anlatıda, toplumun üst sınıflarına mensup “özgür” zengin insan, kendinden daha alt sınıfa ait “özgür” bir kız ile gönül ilişkisi yaşamasının imkânsızlığının farkındadır; bu sebeple onunla gönül eğlendirmek üzere bir “seçim” yapar. Anlatıdaki “seçim” ve beraberinde gelen “eylem” kızın şahsını ve statüsünü “aşığılayıcıdır”. Aslında gerçekçi masalın henüz başlangıç ve kahramanı harekete geçiren bölümlerinde yaşanan (Sartre’ın da ifadesi ile) bu “olumsuzluklar”, kahramanı birey olabileme yolunda bir dizi eyleme sürükleyecektir.

Hayvan masalları ise tıpkı olağanüstü masallar gibi, irrasyonel anlatılar olmalarına rağmen, daha kısa olmaları ve yoğun sembolik unsurlar barındırmaları itibari ile diğer masal türlerinden ayrılırlar. Aslında tüm masal türlerinde, amaç ortaktır, s. “İnsanı insana anlatmak.” Hayvan masallarında da hayvan figürleri aslında insanın birer temsilidir. Örneğin *Ayağına Diken Batan Horoz*¹⁶ masalında (başlangıç ve kahramanı harekete geçiren unsur bölümlerinde olduğu gibi) horoz, sahtekâr, hilebaz, nankör, kötü ahlaklı bir insanın sembolüdür. Yahut bir başka masal örneği *Kuzu ile Çakal*’da¹⁷, kahraman (koyun) fedakâr, sorumluluk sahibi, tedbirli, sevgi dolu özgür bir insanın sembolü iken çakal ise, kurnaz ve kötü ahlaklı bir insanın sembolüdür.

Diğer taraftan, Türk masallarının kahramanın macerası bölümlerinde (tıpkı gerçek yaşamın bir sahnede temsilini izler gibi), kendini gerçekleştirmek isteyen bir insanın bazen ayakta bazen de hayatta kalabilmek için dış dünya ile mücadelesine tanıklık edilir. Bu gösteri, her ne kadar idealleştirilmiş bir tip üzerinden sergilense de aslında bir insanın diğer insanlar arasında verdiği varoluş mücadelesinin birer yansımasıdır. Olağanüstü masallardan *Dünya Güzeli*’nde en küçük kardeş, “özgür bir birey” olarak önce kendini “seçer” sonra “proje”lerini “tasarlar” ve bunları hayata geçirir. Bu insan yalnız değildir, her zaman ona akıl veren, yol gösteren (yaşlı bilge insanın sembolü) at / insan vardır. Kahraman, yol arkadaşının da “yardımı” ile (dayanışma), “dünya nimetlerine düşkün”, “hergünkülük” hâlini terk edemeyen vezir ve padişahın “saçma” istek ve görevlerin üstesinden gelir; ancak zaman zaman “bunalır, sıkılır, isyan eder”. Nitekim insan birey olma yolunda “öteki”ne sürekli ihtiyaç duymaktadır. *Ali Cengiz Oyunu* masalında ise masal kahramanı, “kahraman” olmayı ve “sorumluluk” sahibi olmayı seçer. Varoluşçuluk kavramlarından olan “seçim” yahut “kendimizi seçme bilinci, insana sorumluluk ve beraberinde sıkıntı getirir (Foulquie, 1998, s. 65).” Kahraman, sorumluluk ve eylemleri ile diğer insanların geleceğini değiştirir. Diğer bir anlamda, Sartre’ın da deyimi ile “İnsan insanın geleceğidir; desteksiz ve yardımsız (yalnız) insan, her an diğerlerini bulmak,

keşfetmek zorundadır (1981, s. 69).” Anlatıda, hem kahramanın hem de kızın “kötü bir vaziyet” içinde birbirlerine yardımları, Sartre’ın bu yorumu ile uyumludur. Böylece masal tipleri, dayanışma ile tutsaklığı, kötülüğü, ölümü simgeleyen mağara ve derviş engelini aşmışlar, yeniden özgürlüklerine kavuşmuşlardır. *Zümrüdüanka Kuşu* masalında da benzer şekilde, kahraman “sorumluluk” bilinci ile “öteki”lere yardım eder; kendi hayatını tehlikeye atarak onları zulümden kurtarır. Nitekim kişi olarak yaşamak için yeni sorumlulukları kabullenmek, elde edilen durumu durmadan aşmak gerekir. Bu yüzden de varolmak, insanın yalnızca kendi hayatını yaşamaktan ibaret değildir. İnsan, kendisi dışında başka insanlar için tehlikeye atılır (Mounier, 2007, s. 101). Kahraman, iyi ahlakına rağmen kendisine ihanet eden ağabeylerinden intikam alma “eylemini tasarlar”. Akıllıca “proje”leri ile (kimliğini gizleyerek aldatma gibi) “edim”lerinde “başarılı” olur, sevdiği kızla evlenir, babasına kavuşur, kendisini “geleceğe dönük aşarak” “varoluşunu gerçekleştirir”. Olağanüstü masallardan *Bacı Bacı Can Bacı* masalında, “dünyasal” “mekân”da, anne ve babasız “yalnız” kahramanlar, bir dizi olumlu ve olumsuz yaşam koşullarından sonra “her günkü” mutlu yaşam tablosuyla “sıradan”laşırlar. “Başkası” onları tuzağa düşürse de bir “birey” olarak “varoluş”larını gerçekleştirirler; her biri “özgür bilinçler” olarak ihtiyacı hissedilen bütünleyici “sevgi” unsuru altında birleşirler.

Gerçekçi masalarda da macera bölümleri, varoluşçu kavramları içermesi bakımından olağanüstü masallardan çok farklı değildir. Örneğin *Helvacı Güzeli* masalında, uğradığı iftira ile toplumdan dışlanan, yalnız kalan kahraman, yaptığı bir seçim ile sınıf atlar. Bu durum, kahramanın “sıçrama”sı olarak da ifade edilebilir. Anlatıda, kahraman “aşağılık duygusu, ikiyüzlülük” gibi varoluşsal durumları, edimleri gizlemeyi başaran vezirin kötü emellerine alet olmaz; hatta namusu uğruna üç çocuğunu da feda ederek kaçma “eylem”ini “seçer”. Aslında, masalda yansıtılmayan bir trajedi söz konusudur. Nitekim anne, “ölüm tehdidi” altında yitirdiği evlatlarının acısıyla “bunalım”, öfke ve derin bir “varoluş acısı” yaşar. Ona bu acıyı yaşatan “öteki”dir. Bu tehdit, dışarıdan, ancak çok yakınında olan Tanrı adına emanet edildiği kimseden gelmiştir. Ne var ki özgür bir bilinç olan kahraman yeni bir kimlikle “kendini gizler” ve bu ad altında da “kendini gerçekleştirir”. Bunların tümü, “ölüm endişesi” ile “an”da yaşanmış, “an”da uygulanmış kararlı “aksiyon”lardır. Diğer taraftan, kahraman yaşam macerası sırasında her ne kadar “özgür”, kendi ayakları üzerinde durabilecek akla ve beceriye sahipse de geleneğin yüklediği çizginin dışına çıkamaz, (namus gibi) terbiyesini aldığı önceliklerinde varoluşuna yer verir. *Tuz Kadar Sevmek* masalının kahramanın macerası bölümlerinde ise, kahraman yanlış değerlendirilen bir cümlesi yüzünden öldürülmek üzere iken “öteki”lerin (cellatların) kendisine

olan “sevgi”si ve “dayanışma”ları ile ölümden kurtulur. Burada aslında bir paradoks vardır: Anlatı, görevi sadece can almak olan, merhametsiz diye bilinen ya da öyle olması beklenen cellatları, yüreğinde “sevgi” taşıyabilen merhametli insanlara dönüştürmüştür. Anlatı, cellatlara “iyi insan” sıfatı yükleyerek eylemlerine olumlu anlam vermiştir. Böylece masal, sezdirmeden mesleği cellat olan insanların da aslında birer “kişi / insan” olduğunu hatırlatmaktadır. Kahraman, sonrasında yaptığı akıllıca “seçim”lerle fırsatları değerlendirir, “öteki”lerle “dayanışma”ya girer ve varoluşsal anlamda bir “sıçrama” gerçekleştirir. Bir diğer gerçekçi masal, *Fesleğenci Kızı*’nda ise özgür bir bilinç olan kahraman, bir başka özgür bilinci esiri yapmak istemektedir. Nitekim “karakter denilen yeti, ancak eylem içinde ortaya çıkar. Ben, kendini ancak eylemler yoluyla ortaya koyar (Mounier, 2007, s. 39).” Anlatıda, *Fesleğenci Kızı*, örtük olan asıl benini ifşa etmek için bundan sonraki maceralarında akıl ve becerisini kullanarak harekete geçer. Temel hedefi kırılan gururunu tamir etmek ve (karşılıklı olduğunu bildiği) aşkına sahip çıkmaktır. Kahraman, “başarılı eylemleri” ile “tasarladığı projeleri”ni bir bir gerçekleştirir.

Hayvan masallarından *Ayağına Diken Batan Horoz*’da ise, kahraman macera bölümünde de “aldatma” eylemine devam eder. Heidegger, “Varolan, geleceğe doğru tasarladığı devinim içinde, kendine göre aşkınlığa sahiptir.” demektedir (Mounier, 2007, s. 176). Kahraman da tüm eylemlerini “an”da tasarlayıp hayata geçirerek “kurnaz ve aldatmayı meziyet hâline getirmiş insan” olarak kendini geleceğe doğru aşmıştır. Ne var ki aldatılan aslında kendisi olmuştur. Bu durum aslında, kahramanın “öteki”lerle karşılaştığı varoluş serüveninde “düşüş”ü olarak nitelendirilebilir. Öte yandan Descartes’e göre, kişinin söylediklerinden çok yaptıkları önem taşımaktadır (Laberthonniere, 1977, s. 26). Kahramanın aldatma eyleminde de söyledikleri, eylemin gerisinde kalmıştır; ancak hem aldatıcı, hem de onu takiben tutarsız eylemi, kahramanın sahtekâr ya da hilebaz olarak bilinmesine sebep olmuştur. *Kuzu ile Çakal*’da ise, kurnaz ve kötü niyetli insanların sembolü olan çakal, başarısız olduğu ilk eyleminden sonra, hazırladığı yeni eylem planı ile amacına ulaşır ve kendini gerçekleştirir. Kişi olarak yaşamak, bir durumu, yeni sorumlulukları kabullenmek, elde edilen durumu durmadan aşmaktır. Bu sebeple varolmak, insanın yalnızca kendi hayatını yaşamaktan ibaret değildir. İnsan, kendisi dışında başka insanlar için tehlikeye atılır veya düşmanlarına meydan okur (Mounier, 2007, s. 101). Kahraman da, sorumluluk ve karşılıksız sevgi duygusuyla, tehlikeye atılır, eyleminde başarılı olur, kendini gerçekleştirir.

Masallar, yönlendirilmiş metinler olmaları sebebiyle mutlu sonla bitmektedirler; ancak anlatılardaki kahramanlar temsili birer “insan” olduğuna göre her birinin sonu ancak ölümlerle

bitecektir. Dolayısıyla, evlilik *vb.* gibi mutlu eylemlerle sona eren anlatıların arka planlarında aslında kahramanların her birinin yaşamları devam etmektedir. Örneğin olağanüstü masallarda, başlangıçtan sonuç durumuna kadar, masaldaki tüm başarılı eylemler, Kierkegaard'ın vurguladığı “etik varoluş alanı” ile uyumludur. “Eylem ve zafer” bu varoluş alanının karakteristik özelliğidir. Ancak varoluşçulara göre, insan varlığının sadece çıkışları olmayan inişleri de olan aşkınlığı yahut olumlu – olumsuz anlamlarda kendini gerçekleştirme (nitekim cinayet işleyen bir roman kahramanı da kendini gerçekleştirmektedir) hemen bitmeyecek, yaşam boyu devam edip ancak varlığın ölümü ile son bulacaktır. Nitekim masal mutlu sona doğru yönlendirilse bile, masal kahramanı ve beraberindekiler, henüz ölüm denilen kaçınılmaz sonla karşılaşmadığı için onların varoluş serüveni de (muhayyilede) devam etmektedir. Bir başka ifadeyle, masaldaki tüm tiplerin yüzü geleceğe dönüktür; ama “an”da / şimdide yaşamaya devam ederler.

Anlatılarda “sevgi”nin bütünleyici gücüne tanıklık edilmekte, onun yaşanan tüm olumsuzlukları örttüğü gözlemlenmektedir. Nitekim tüm insanlığı ilgilendiren varoluşsal alanlardan biri de “sevgi”dir. “Sevgi” alanı, Kierkegaard'ın sınıflandırdığı, “estetik, etik, dinsel” varoluş alanlarından dördüncüsü olup diğerlerini de içine alan bütüncül bir varoluşsal alandır (Taşdelen, 2004, s. 260).

Yukarıda olağanüstü masallarda izah edilen sonuç durumu aslında gerçekçi masallar için de benzerdir. Nitekim yaşamda çekilen acıların, sıkıntıların yansıtıldığı masallarda ölüm de bu olumsuzluklar kadar anlamlıdır, yaşamın kaçınılmaz gerçeklikleridir. Nietzsche'nin şu sözleri, gerçekçi masaların tüm kesitlerini özetler niteliktedir, s. “Yaşamak, için bir nedeni olan kişi, hemen her şeye katlanabilir (Frankl, 2000, s. 78).” Önemli olan “umut”un yitirilmemesidir. Sonrasında ise çekilen tüm sıkıntılar “sevgi” ile aşılar. Sevgi, statü de dâhil tüm engelleri yok edici güce sahiptir. Böylece, gerçekçi masallar da çekilen acılar, kahramana yaşamın anlamını öğretmiş olmaktadır.

Hayvan masalların da ise, başlangıç durumundan sonuca kadar her yönüyle insana öykünen hayvan kahramanların, sonuçta da, erdem, dürüstlük, aile - ebeveyn gibi yüksek değerlere vurgu yaptığı, insanlara bu değerlerin önemini sembolik dille alımlattığı gözden kaçmamaktadır. Nitekim insan insana muhtaçtır. Ne var ki bazı durumlarda kendi kendine yetememesi onun yalnızlığından öte acizliğini ifade etmektedir.

Sonuç

İnsanın kendisini, varoluşunu her yönüyle yansıtabilecek en iyi araçlardan birisi de edebiyattır. Yukarıda da izah edildiği gibi, felsefeyle edebiyat arasındaki ilişki en yoğun şekilde Varoluşçuluk söz konusu olduğu zaman belirmektedir. Nitekim edebiyat ya da sanat, kullandığı tipler vasıtasıyla insan varoluşunu daha somut hâle getirir.

Edebiyatın içinde halk anlatılarının en yaygın türlerinden biri olan masal da, anlatıcısının çizdiği rotadan sapmadan bir gayeye hizmet eder. Masal kahramanı, figürü ya da masal kişisi (ki o, masal boyunca kişi olabilmenin gerçek mücadelesini verir) bütün sembolik engelleri aşip kişi olma serüvenini başarı ile tamamlar. Burada varoluşçu felsefe ile masal anlatısı arasında en önemli ayırım şu şekilde ifade edilebilir: Masal kahramanı, masalın sonunda genelde istediğini elde etmiş, başarılı olmuş, düşmanlarını ya da kötülerini temsil eden (olağan ya da olağandışı) tüm engelleri aşarak zafer kazanmıştır. Varoluşçu düşünce sisteminde ise, dünyadaki insan sayısı kadar "yaşantı" ve tüm yönleriyle "yaşanmışlık" vardır. Acı, ızdırap, işkence gibi maruz kalınmış olumsuz tecrübeler (yaşanmışlıklar) yanında kaygı, sıkıntı, keder, bunaltı, bunalım, bulantı, gibi yaşamın diğer olumsuz yönleri de bu yaşamların içindedir. Bu sebeple bazen, intiharın eşiğine gelir. Çünkü bu tip insanlar, kendi yaşamında bir anlam bulamaz olur, ölümü kurtuluş olarak görürler. Yaşamda anlam bulmak isteyen ama zorlanan, her şeyin saçma olduğu düşüncesine kapılan insanlar ise, yaşama başkaldırır, isyan ederler. Bazıları da hayata sıkıca sarılmanın değişik yollarını ararlar, bunlardan biri, sevmek, sevilmektir. Tüm bunlar, insan varoluşunun esasını ya da tırmanacağı çetin yolun basamaklarını teşkil eder. Kimileri bu yolu, gayretli edimleriyle başarılı bir biçimde aşarken kimileri de yarı yolda kalır, bir "ben" olamazlar, yahut bir benlik kazanamazlar. Ancak genelde filozoflar, bu ruh hâlini ya da durumunu geleceğe dönük, plan, proje, tasarılarla "aşmak" gerektiğini öne sürerler. Ölüm / intihar, kurtuluş gibi görüldüğü yerde bile -ki varoluşçuların genelince bu durum onanmaz- yaşama tutunup varolma mücadelesi sürdürülmelidir. İnsan özünü kendisi seçtiği gibi, kendi varlığını da özgür seçimleri, aldığı sorumluluklar ve yaşamdaki edimleri ile yine kendisi belirler. İşte bu nokta, hem masal hem Varoluşçuluk için çıkış noktasıdır. Masal kahramanı, "ölüm" ve "öldürülme" endişesiyle anda yaşanmış (şimdide uygulanmış) kararlı aksiyonların aktörüdür. Bazen o, insanı bunaltan ölümden kaçır, bazen de ne olacağına "an" da karar verir. Masal kahramanı özgür seçimleri, sorumlulukları, tasarısı ya da projeleri, edimleri ile mutlu sona ulaşırken bu yolda sembolik anlamda çok "çile" çekmiştir. Masalda da bunlar birer silüet hâlinde perde arkasından sahneye konur, hayal ettirilir; çünkü anlatı kısadır, ayrıntıya yer

yoktur. Varoluşçulukta bahsi geçen (acıısıyla tatlıısıyla yaşamda “pişmiş”) insan bu anlatıyı kurgular, sahnede oynatır ama “son” bellidir: ZAFER.¹⁸ Okuyucu ya da dinleyici, kısa metnin arka planını ve bu sembolleri kendince hayal eder, çözümleyip yorumlar. Burada verilebilecek mesaj şudur: “İnsan hayallerine çok isterse kavuşabilir; ama bedellerini ödemek zorundadır.”

Sonuç itibarıyla, olağanüstü, gerçekçi ve hayvan masallarından hareketle, hem masal anlatısında hem Varoluşçuluk ekolünde, insanın kendini gerçekleştirmek istediği bir serüvenin içinde varoluş mücadelesinde olduğu vurgulanabilir. Bu çalışmadan hareketle, varoluşçu felsefe kavramları çerçevesinde bir alımlama neticesinde, masalın edebiyat – felsefe bağlamında ortak bir tanımla yapmak belki çok daha doğru bir yaklaşım olacaktır: Masal, içinde insan varoluşunun ifade bulunduğu didaktik bir betimlemedir; ancak buradaki insan her yönüyle ele alınan insan değil didaktik temaya hizmet eden insandır. Bir başka ifadeyle masal, insan yaşamını anlamlandırdığı kadar ona anlam katan edebiyat ürünlerinden birisidir.

Notlar

1. *Divan-ı Şeyh Galib.* (1252). Bulak baskı, s. 37
2. Daha geniş bilgi için bk. R. Wellek; A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri.* s. 18.
3. Daha geniş bilgi için bk. Çobanoğlu, Özkul. (2000). Bilim Felsefesi Bağlamında Halkbilimi ve Halkbilimsel Bilginin Teleolojik Serüveni. *Folklor / Edebiyat*, S. 24, s. 24; Dundes, Alan. (2003). *Doku, Metin ve Konteks.* Ankara. çev. Metin Ekici. Dundes, Alan. (2003). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar.* Ankara: Millî Folklor Yay. s. 70, haz. Gülin Öğüt Eker, Metin Ekici, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir.
4. Robert A. Georges’in “Hikâye Anlatımlarının Anlaşılmasına Doğru” adlı çalışması, halkbilgisi icra olaylarının incelenmesine yönelik “en gelişmiş modellerden birisidir” [Arslan. (2008), s. 59; Çobanoğlu. (1999), s. 308]. Bu modelde (alt başlıkları olan) üç madde şu şekilde verilir, s. 1. Her öykü anlatım olayı iletişimsel bir hâldir. 2. Her öykü anlatım olayı, sosyal bir tecrübedir. 3. Her öykü anlatım olayı tektir [Çobanoğlu. (1999), s. 60].
5. Bu sebeple, “Varoluşçuların sayısı kadar varoluşçu felsefe vardır.” denilmektedir. Biz de çalışmamızda, masalları incelerken her bir varoluşçuyu kendi fikirleri bağlamında değerlendirdik.
6. İçinde mizah unsurları ağırlıklı olup güldürürken düşündürülen Nükte / Fıkra - Masal türü çok yaygın olmadığı için makaleye dâhil edilmemiştir. Masal tipleri ve bu makale dâhilinde daha geniş bilgi için bk. Tuna, Sibel Turhan. (2013). *Türk Masallarının Varoluşçuluk Açısından İncelenmesi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Muğla, s. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
7. Boratav, Pertev Naili. (1992). *Az Gittik Uz Gittik.* İstanbul: Adam Yay.
8. Yukarıda incelemede kullanılan tek tırnak işaretleri (“öteki”, “yalnızlık” gibi) Varoluşçuluk kavramlarını belirtmektedir.
9. Sartre, “ötekiler”i şu şekilde yorumlar, s. Ötekiler, varlığımızın olanaklarını ortadan kaldırmak için tuzak kurabilirler. Ötekinin özgürlüğünden korku duyulabilir. “Cehennem –benim dışımda kalan-ötekilerdir”. Çünkü ötekiler, bizi tüm projelerimiz ya da eylemlerimizle yargılar (Biemel. (1984). s. 56, 73; Sartre. (2010), s. 467, 470).
10. Alangu, T. (1990). *Billur Köşk.* İstanbul: Afa Yay.

11. Şimşek, E. (2001). *age*.
12. Boratav, P. N. (1992). *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul: Adam Yay.
13. Alangu, T. (1990). *age*.
14. Tezel, N. (2009). *Türk Masalları* (4. Basım). İstanbul: Kültür Bak. Yay.
15. Boratav, P. N. (1992). *age*.
16. Sakaoglu, S. (2007). *Masal Araştırmaları*. Ankara, s. Akçağ Yay.
17. Önal, M. Naci. (2011). *age*.
18. *Motif Index of Folk Literature*'da "Q" maddesi "Mukafatlar ve Cezalar" adı altında olup özellikle "Cezalar" bölümünde, yaşamın tüm acımasız yönleri masal üzerinden yansıtılmıştır. "Q 450. Zalim Cezalar", bu manada ayrıca inceleme gerektirecek konu niteliğinde olup geçmişten günümüze insanlığın ruh hâlini gözler önüne sermektedir. Örneğin; Q 411. Öldürerek cezalandırma, Q 414. Diri diri yakma, Q 414. 1. Yağda yakma, Q 416. At kuyruğuna bağlayarak cezalandırma... *vd.* Masalda bu tür cezalar özellikle hak ettiğine inanılan zalime ya da kötüye verilir. Ancak, bu cezaların ardından mutlu son ya da zafere erişilir [Daha geniş bilgi için *bk.* Thompson. (1958)]. Kierkegaard'a göre, insanın özgürce tercih ederek kendi varoluşuna yön verdiği varoluş alanlarından birisi "etik varoluş alanı"dır ve bu alan "eylem" ve "zafer"den oluşmaktadır [Taşdelen. (2004). s. 18, 20].

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1998). *Felsefe terimleri sözlüğü* (8. Basım). İstanbul: İnkılap Yay.
- Akış, Y. (2007). *Albert Camus ve Jean Paul Sartre'da "saçma"nın karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akış, Y. (2009). Bir bunalım çağı felsefesi olarak varoluşçuluk. *Özne Dergisi*, 10. Kitap, Bahar, Adana: Giriş Ofset.
- Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli masalları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Arslan, M. (2008). *Denizli yöresinden derlenmiş masallar, inceleme - metinler*. Denizli: Zirve Yay.
- Biemel, W. (1984). *Sartre*. (çev. Asım Bezirci). Alan Yay.
- Bilkan, A. F. (2001). *Masal estetiği*. İstanbul: Timaş Yay.
- Birgül, M. (2012). Şeyh Galip'te metafizik buhran: varlık-yokluk ya da Adem'den Âdem'e varoluş. *Turkish Studies*, 7(4), 1107-1116.
- Boratav, P. N. (1995). *Yüz soruda Türk halk edebiyatı* (7. Basım). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2000). *Tekerleme, Türk halk masalının tipolojik ve stilistik incelemesine katkı*. (çev. İsmail Yerguz), (haz. M. Sabri Koz). İstanbul: Kültür Bak. Yay.

- Boratav, P. N. (2001). *Masallar-1 uçar leyli*. (haz. Muhsine Helimoğlu Yavuz). İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Colette, J. (2006). *Varoluşçuluk*. Ankara: Dost yay.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çüçen, A. K. (2003). *Heidegger’de varlık ve zaman* (3. Basım). Bursa: Asa Yay.
- Çüçen, A. K. (2008). *Felsefeye giriş* (5. Basım). Bursa: Asa Yay.
- Eco, U. (2009). *Anlatı ormanlarında altı gezinti* (4. Basım). İstanbul: Can Yay.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Foulquie, P. (1998). *Varoluşçunun varoluşu*. (3. Basım). (çev. Yakup Şahan). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Frankl, V. E. (2000). *İnsanın anlam arayışı*. (7. Basım). (çev. Selçuk Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Günay, U. (1992). *Türk dünyası el kitabı “masal”*. (2.Basım), 3. Cilt, Edebiyat. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Gündoğan, A. O. (1999). Edebiyat ile felsefe ilişkisi üzerine. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C XL, Prof. Dr. Necati Öner Armağanı, Ankara Üniv. Basım Evi.
- Gündoğan, A. O. (2004). Bırakılmışlık (bulantı, ciddiyet ruhu, blondel maddeleri). *Felsefe Ansiklopedisi* (ed. Ahmet Cevizci), C 2, İstanbul: Etik Yay.
- Gürsoy, K. (1991). *Sartre ataizminin doğurduğu problemler*. Ankara: Akçağ Yay.
- Gürsoy, K. (2006). *Bir felsefe geleneğimiz var mı?* İstanbul: Etkileşim Yay.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve zaman*. (çev. Kaan H. Ökten). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heidegger, M. (2011). *Sanat eserinin kökeni*. (çev. Fatih Tepebaşılı). Ankara: De Ki Yay.
- Kaplan, M. (1987). Şeyh Galib’in insanlık anlayışı. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Kaplan, M. (1995). Yunus Emre’ye göre, zaman, hayat ve varoluşun manası. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yay.

- Kılıç, S. (2007). Edebiyat felsefesi. *Felsefe Ansiklopedisi* (ed. Ahmet Cevizci). C 5, Ankara: Ebabil Yay.
- Kuzu, T. (2002). Masalın değişmez yasaları - işlevsel birimler. *Anadolu Üniv. Edebiyat Fak. Dergisi*. 3, C 1.
- Laberthonnière. (1977). *Descartes üzerine tetkikler* (2. Basım). (çev. Mehmet Karasan). Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Lukács, G. (2012). *Avrupa edebiyatı ve varoluşçuluk*. Ankara: Epos Yay.
- Macit, M. ve Soldan, U. (2005). *Edebiyat bilgi ve teorileri el kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Magee, B. (1979). *Yeni düşün adamları (felsefe ve edebiyat - Iris Murdoch ile söyleşi)*. (çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Moran, B. (1991). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. (Genişletilmiş 8. Basım). İstanbul: Cem Yay.
- Mounier, E. (2007). *Varoluş felsefesine giriş*. (2. Basım). (çev. Serdar Rifat Kırkoğlu). İstanbul: Say Yay.
- Önal, M. N. (2011). *Muğla masalları (araştırmalar - incelemeler)*. Muğla Üni. Yay.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt masalları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Sartre, J. P. (1981). *Varoluşçuluk, existantialism, existantialisme*. (çev. Asım Bezirci). İstanbul: Yazko Yay.
- Sartre, J. P. (2010). *Varlık ve hiçlik, fenomenolojik ontoloji denemesi* (3. Basım). (çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen). İstanbul: İthaki Yay.
- Seyidoğlu, B. (1988). Bayburt halk masalları ve halk düşüncesi. *Masal Araştırmaları Folktales Studies I*. (haz. Nuri Taner). İstanbul 71-78.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarıçukurova masallarında motif ve tip araştırması*. C 1 - 2, Kültür Bak. Yay.
- Taner, N. (1988). *Masal araştırmaları / folktales studies I*. İstanbul: Art –San Yay.
- Taşdelen, V. (2004). *Kierkegaard'da benlik ve varoluş*. Ankara: Hece Yay.
- Taşdelen, V. (2007). Felsefe ve masal: Van masalları örneği. Beyaz Gemi, *Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu Bildiri Metinleri* (ed. Oktay Belli), 1-3.

- Taşdelen, V. (2010). Edebiyatın varoluşsal boyutu. *Bizim Külliye Dergisi*, Felsefe - Edebiyat Özel Sayısı, S 46.
- Taşdelen, V. (2011). Edebiyattaki felsefe ve felsefedeki edebiyat. *Bizim Külliye Dergisi*, Felsefe - Edebiyat Özel Sayısı, S 47.
- Taşdelen, V. (2013). *Felsefeden edebiyata*. Ankara: Hece Yay.
- Thompson, S. (1955 - 1958). *Motif index of folk - literatüre* (6. Cilt), Indiana Üniversitesi, USA.
- Timuçin, A. (1998). Edebiyatta felsefe felsefede edebiyat. *Varlık Dergisi*, 1094.
- Topçu, N. (2006). *Varoluş felsefesi hareket felsefesi*. (2. Basım). İstanbul: Dergâh Yay.
- Uysal, Z. (2006). *Olağanüstü masaldan çağdaş anlatıya: muhayyelât-ı Aziz efendi*. İstanbul: Boğaziçi Üniv. Yay.
- Wahl, J. (1999). *Varoluşçuluğun tarihçesi*. (çev. Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yay.
- Walter, K. (2002). *Dostoyevski'den Sartre'a varoluşçuluk* (3. Basım). (çev. Akşit Göktürk) İstanbul: YKY.
- Wellek, R ve Warren A. (1983). *Edebiyat biliminin temelleri*. (çev. Ahmet Edip Uysal). Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yay.